

حقوق شهروندی در اسلام و غرب

محقق و نویسنده

سید ابراهیم حسینی فر

www.ketab.ir

سرشناسه	:	حسینی فر، سیدابراهیم، ۱۳۵۶ -
عنوان و نام پدیدآور	:	حقوق شهروندی در اسلام و غرب/محقق و نویسنده سیدابراهیم حسینی فر.
مشخصات نشر	:	مشهد: انتشارات مرنديز، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهري	:	۲۶۸ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۱۰۶-۳۸۷-۹
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه
موضوع	:	حقوق مدنی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	:	حقوق مدنی
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۴۸۳۴
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۴ ۷۵۴ ج ۲۳۰/۱BP
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۰۳۸۵۷۹

نشر مرندیژ

دفتر انتشارات: مشهد، خیابان آبکوه ۷ - دانشسرای شمالی، پلاک ۹۰
تلفن: ۰۵۱-۳۷۲۷۴۷۶۵ دورنگار: ۰۵۱-۳۷۲۵۱۳۰۲

www.marandiz.com

حقوق شهروندی در اسلام و غرب

محقق و نویسنده:

سید ابراهیم حسینی فر

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۵

چاپ: دقت

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۶-۳۸۷-۹

نظارت و امور فنی: موسسه فرهنگی هنری بوستان آسمان مهر

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه
۱۹	تاریخچه‌ی بحث
۲۱	فصل اول: مفهوم شناسی حق
۲۳	بخش اول: تعاریف
۲۳	۱. معنای لغوی حق
۲۴	۲. معنای اصطلاحی حق
۲۷	۳. موارد استعمال حق در قرآن
۳۱	۴. منشاء حق و حقوق
۳۳	۵. منشاء حقوق از دیدگاه اسلام
۳۴	۶. مفهوم حقوق
۳۵	۷. تعاریف حقوق
۳۶	۸. انواع تعاریف حقوق شهروندی
۴۱	فصل دوم: مکاتب حقوقی
۴۳	بخش اول: انواع مکاتب حقوقی غیراسلامی
۴۳	گفتار نخست - مکتب حقوق طبیعی
۴۴	مبحث ۱. نظریه‌ی افلاطون در مکتب حقوق طبیعی
۴۴	الف) نهاد دولت
۴۴	ب) اصناف و بازاریان
۴۵	ج) ارتش و قوای قهریه
۴۵	مبحث ۲. تطبیق مکتب حقوق طبیعی و فطری با اسلام
۴۷	مبحث ۳. نقد و رد مکتب حقوق طبیعی
۴۸	گفتار دوم - مکتب حقوقی پوزیتیویسم
۴۹	مبحث ۱. زمینه‌های تاریخی پوزیتیویسم و حقوق شهروندی در اروپا
۴۹	مبحث ۲. دوران قرون وسطی
۵۰	مبحث ۳. دوره‌ی رنسانس
۵۱	مبحث ۴. جنبش اصلاح دینی

۵۲	مبحث ۵: دوره‌ی روشن‌گری یا عصر خرد (اواخر قرن هفدهم و هجدهم).....
۵۲	مبحث ۶: انقلاب صنعتی (۱۷۵۰-۱۸۰۰م).....
۵۳	الف) نص‌گرایی.....
۵۳	ب) عقل‌گرایی.....
۵۳	ج) حس‌گرایی.....
۵۴	مبحث هفتم: نقد تفکرها و تحول‌ها در غرب.....
۵۶	گفتار سوم- مکتب حقوقی سوسیالیسم و نقدهای این مکتب.....
۵۸	بخش دوم: مکتب حقوقی اسلام.....
۶۰	گفتار نخست- ماهیت قواعد حقوقی اسلام و تبیین حقوق شهروندی.....
۶۲	گفتار دوم- مبنای حقوق شهروندی.....
۶۳	گفتار سوم- مذاهب و روی دیگر مکاتب.....
۶۴	گفتار چهارم- پایداری بر اجتناب از شهروندی الهی و اجرای عدالت.....
۶۵	گفتار پنجم- مذمت کسانی که حقوق و قوانینی را خود، وضع می‌نمایند.....
۶۷	فصل سوم: نظام‌های مهم حقوقی.....
۶۹	بخش اول: نظام‌های مهم حقوقی غیر اسلامی.....
۷۰	گفتار نخست- مفهوم نظام سیاسی و حقوقی.....
۷۱	گفتار دوم- نظام‌های حقوقی سکولار.....
۷۱	گفتار سوم- نظام حقوقی رومی- ژرمنی.....
۷۳	گفتار چهارم- نظام حقوقی کامن‌لا.....
۷۵	گفتار پنجم- نظام حقوقی سوسیالیستی.....
۷۶	گفتار ششم- نظام حقوقی یهود (حقوق تلمود).....
۷۷	گفتار هفتم- نظام حقوقی مسیحی و کلیسایی.....
۸۰	گفتار هشتم- نقد نظام‌های حقوقی غیراسلامی.....
۸۲	بخش دوم: نظام حقوقی اسلام.....
۸۲	گفتار نخست- تشکیل حکومت از دیدگاه اسلام.....
۸۴	گفتار دوم- حق حاکمیت.....
۸۵	گفتار سوم- حاکمیت ملی بین متفکران مسلمان.....
۸۷	۱. نظام حقوق شهروندی اسلام معتقد به عالم غیب و شهود است.....
۸۸	۲. نظام حقوق شهروندی اسلام معتقد به مخلوقیت هستی است.....
۸۹	۳. نظام حقوق شهروندی اسلام معتقد به هدف‌دار بودن خلقت است.....
۹۱	۴. تدبیر و نظارت در نظام معرفتی حقوق شهروندی اسلام.....

۹۲	۵. نظام چندمرحله‌ای وجودی شهروند در اسلام
۹۴	۶. پذیرش عقل به‌عنوان منبع شناخت در نظام حقوق شهروندی اسلامی
۹۵	۷. ضرورت راهنمایی شهروندان با وحی
۹۶	۸. کیستی قانون‌گذار
۹۷	۹. وضع قوانین شهروندی اسلام به دست خداوند
۹۸	۱۰. هماهنگی حقوق شهروندی اسلام با فطرت و آفرینش انسان
۹۹	۱۱. رفع اختلاف و داوری بین شهروندان ویژه‌ی خداوند و پیامبران اوست
۱۰۲	۱۲. مبارزه اسلام با تبعیض بین شهروندان
۱۰۴	۱۳. تساوی شهروندان در مقابل قوانین و مقررات
۱۰۶	۱۴. دیدگاه اسلام درباره‌ی پیوند شهروندان با یکدیگر
۱۰۸	۱۵. انسجام و پیوند در قرآن و تأمین شهروندی در اسلام
۱۰۹	۱. ادله‌ی نقلی انسجام و پیوند حقوقی شهروندی
۱۱۰	۲. نمونه‌ای از انسجام و پیوند در دستورهای اسلام
۱۱۱	الف. منع عدم اطلاع و ناگهانی داخل شدن به منازل
۱۱۲	ب. منع شهروندان اسلامی از چشم‌چرانی و نگاه آلوده به یکدیگر
۱۱۳	ج. شهروندان حکومت اسلامی دارای حجاب و عفاف هستند
۱۱۴	د. فراهم کردن ازدواج آسان برای شهروندان جوان
۱۱۵	۱۶. جامعیت و کاملیت احکام و حقوق شهروندی در اسلام
۱۱۷	ارکان توان‌مندی فقه اسلامی در تدوین حقوق شهروندی و جامعیت آن
۱۱۸	الف. اشاره‌ای به موارد برتری و کامل بودن قوانین شهروندی
۱۲۲	ب. دیدگاه جهان شمول اسلام
۱۲۲	ج. تأثیر حقوق شهروندی اسلام بر دیگر نظام‌های حقوقی
۱۲۳	د. اعتراف‌های دانشمندان غیرمسلمان به برتری حقوق شهروندی اسلام
۱۲۴	۱۷. سهله و سحره بودن قوانین شهروندی در اسلام
۱۲۵	الف. معنای سهله و سحره
۱۲۷	ب. سهله و سحره در روایات و آیات
۱۲۹	سوم: تطبیق سهولت و سختی اعمال الهی، در قوانین حقوق شهروندی اسلام با نظام‌های حقوقی دیگر
۱۳۱	۱۸. استمرار، ثبات و دوام در حقوق شهروندی اسلام
۱۳۲	الف. قوانین ثابت و متغیر شهروندی در اسلام
۱۳۲	الف-۱. موضوع‌های ثابت
۱۳۳	الف-۲. موضوع‌های متغیر

- ب. دلیل استمرار قوانین شهروندی اسلام..... ۱۳۶
- ج. چرا قوانین دیگر ادیان الهی مستمر نیست؟..... ۱۳۸
۲۰. برخی اصول کلی در اسلام..... ۱۴۰
- الف. هیچ کس ذاتاً مجرم نیست..... ۱۴۰
- ب. در اسلام اصل بر صحت است «کل شیء لک طاهر»..... ۱۴۰
- ج. تجسس ممنوع..... ۱۴۱
- د. داشتن مالی در دست مالکیت می آورد «فی ید صاحب»..... ۱۴۱
- ه. ضرر زدن به دیگران ممنوع «قاعده لاضرر»..... ۱۴۱
- و. ممنوعیت در تنگنا قرار دادن مردم..... ۱۴۲
۲۱. نظام اسلامی، لفظ «نافع عمومی شهروندان است»..... ۱۴۲
۲۲. هویت محل ترسین شهروندی در اسلام..... ۱۴۵
۲۳. تطبیق حقوق شهروندی اسلام با دیگر حقوق های الهی..... ۱۴۶
- الف. نمونه ای از اختلاف های نظام حقوقی اسلام با دیگر نظام های غیراسلامی..... ۱۴۶
- فصل چهارم: بررسی و تطبیق مفهوم آزادی در اسلام و غرب**..... ۱۴۷
- بخش اول: مفهوم آزادی**..... ۱۴۹
- گفتار اول - تعریف های آزادی..... ۱۴۹
- گفتار دوم - آزادی در قرآن..... ۱۵۰
- گفتار سوم - عناصر آزادی..... ۱۵۱
- بخش دوم: انواع آزادی های عمومی**..... ۱۵۴
- گفتار نخست - آزادی دین و عقیده..... ۱۵۴
- مبحث ۱. آزادی عقیده و دین در قرآن..... ۱۵۵
- مبحث ۲. نظام سیاسی مبتنی بر مذهب در تمام شئون حکومت..... ۱۵۷
- الف) آزاد نبودن در تغییر دین اسلام به دین دیگری (ارتداد)..... ۱۵۹
- گفتار دوم - آزادی شهروندان در بیان و قلم در اسلام..... ۱۶۴
- مبحث ۱. محدودیت های آزادی بیان و قلم..... ۱۶۶
- الف) جلوگیری از انتشار کتاب های ضاله..... ۱۶۷
- ب) جلوگیری از آزادی بیان و عقیده با انگیزه تخریب، توهین و تحقیر..... ۱۶۸
- مبحث ۲. آزادی بیان و عقیده به انگیزه نقد و ارشاد و اصلاح بین شهروندان..... ۱۷۲
- مبحث ۳. آزادی مطبوعات، وبلاگ، سایت و اینترنت شبکه های اجتماعی..... ۱۷۳
- گفتار سوم - آزادی تعلیم و تربیت..... ۱۷۳
- مبحث ۱. تعلیم و تربیت در اصطلاح لغت..... ۱۷۴

۱۷۵	مبحث ۲. آزادی تعلیم و تربیت در قرآن
۱۷۷	مبحث ۳. حق تعلیم و تربیت شهروندان در قوانین ایران و جوامع بین‌المللی
۱۸۰	مبحث ۴. مشترک‌های مواد حقوق بشر در تعلیم و تربیت بین اسلام و غرب
۱۸۰	مبحث ۵. تفاوت دو نظام حقوق بشر از دیدگاه اسلام و غرب در تعلیم و تربیت
۱۸۳	بخش سوم: آزادی‌های خصوصی
۱۸۳	گفتار نخست- انواع آزادی‌های خصوصی
۱۸۳	مبحث ۱. آزادی و حق حیات شهروندان
۱۸۴	مبحث ۲. انواع حیات
۱۸۴	الف) حیات گیاهی
۱۸۴	ب) حیات حیوانی
۱۸۵	ج) حیات انسانی
۱۸۵	مبحث ۳. تطبیق حق حیات در قوانین بدوی با اسلام
۱۸۶	مبحث ۴. آزادی سیاسی شهروندان
۱۸۶	الف. آزادی سیاسی در اسناد حقوق بشر
۱۸۷	ب. اصول مترقی آزادی سیاسی در اسلام
۱۸۷	۱. اصل ظلم‌ناپذیری شهروندان
۱۸۸	۲. اصل مشارکت سیاسی شهروندان
۱۹۰	گفتار دوم- شهروند و آزادی انتخاب شغل و کار
۱۹۲	مبحث یک: مکاسب محرمه
۱۹۳	۱. ربا خواری
۱۹۳	۲. رشوه‌خواری
۱۹۴	۳. غش در معامله و مردم‌فریبی
۱۹۴	۴. تصرف در مال یتیم
۱۹۵	۵. تولید و توزیع چیزهای مست‌کننده
۱۹۵	۶. همکاری با ستم‌گران در ستم آن‌ها
۱۹۶	۷. کلاه برداری
۱۹۶	۸. حرام بودن احتکار
۱۹۷	مبحث دوم. بررسی قوانین آزادی شغل و کار
۱۹۸	گفتار سوم- آزادی داشتن مالکیت و حق سکونت شهروندان
۱۹۹	مبحث ۱. مالکیت خصوصی شهروندان
۲۰۰	مبحث ۲. مالکیت عمومی

۲۰۳	مبحث ۳. آزادی مالکیت در قانون اساسی
۲۰۴	گفتار چهارم- آزادی ازدواج و تشکیل خانواده در اسلام
۲۰۴	مبحث ۱. آزادی انتخاب همسر، برای شهروندان اسلامی
۲۰۶	مبحث ۲. تأمین اجتماعی شهروندان
۲۰۶	اشکال آزادی نکاح در اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر
۲۰۹	فصل پنجم: منابع حقوق شهروندی
۲۱۱	مفهوم منابع حقوقی
۲۱۲	بخش اول: منابع حقوق نظام‌های غیراسلامی
۲۱۲	گفتار نخست- قانون
۲۱۳	گفتار دوم- عرف
۲۱۴	بخش اول: ارکان عرف
۲۱۴	بخش دوم: قلمرو عرف در وضع قوانین شهروندی
۲۱۵	گفتار سوم- رویه قضایی
۲۱۵	گفتار چهارم- عقاید علمای حقوق (دکترین)
۲۱۶	بخش دوم: منابع اصلی حقوق شهرت در اسلام
۲۱۶	گفتار نخست- قرآن، اصلی‌ترین منبع حقوقی شهرت در اسلام
۲۱۸	مبحث ۱. جهانی‌بودن و جاودانگی قرآن کریم
۲۱۸	الف) احکام عام
۲۱۸	ب) احکام خاص
۲۲۰	مبحث ۲. قرآن، قابل فهم برای همگان
۲۲۰	مبحث ۳. آیات متشابه
۲۲۱	مبحث ۴. کلی بودن بعضی از آیات قرآن کریم درباره قوانین شهروندی
۲۲۲	مبحث ۵. اهتمام مسلمانان به قرآن
۲۲۲	گفتار دوم- سنت
۲۲۳	مبحث ۱. قلمرو سنت از دیدگاه فریقین
۲۲۴	الف) گفتار
۲۲۴	ب) رفتار
۲۲۴	ج) تقریر یا تأیید
۲۲۵	مبحث ۲. بیان اشکال و جواب آن
۲۲۶	مبحث ۳. راه‌های رسیدن به سنت
۲۲۷	الف) خبر متواتر

۲۲۷	ب) خبر واحد.....
۲۲۸	گفتار سوم - اجماع.....
۲۳۰	گفتار چهارم - عقل.....
۲۳۲	بخش اول: اعتبار و حجیت عقل.....
۲۳۴	بخش سوم: منابع فرعی حقوق شهروندی در اسلام.....
۲۳۴	گفتار نخست - شهرت.....
۲۳۴	گفتار دوم - عرف و سیره متشرعه.....
۲۳۶	گفتار سوم - قیاس.....
۲۳۹	فهرست منابع.....

حقوق شهروندی در نظام سیاسی، اجتماعی و فرهنگی اسلام، از جایگاهی خطیر و بااهمیت برخوردار است. تا جایی که رسول مکرم اسلام صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام و ائمه معصومین علیه السلام بر این مقوله، در نامه‌ها، سخنرانی‌ها و دستورهای خود، برای آگاه کردن مردم به وظایف و حقوق شان تأکید نموده‌اند. بدون شک در عصر حاضر، کشورها و نظام‌های سیاسی جهان جهت پیشرفت سریع خود، به امر اطلاع رسانی و آموزش شهروندان نسبت به حقوق و وظایف شان نیاز داشته و این امر از اولویت مهمی برخوردار است. زیرا آموزش شهروندان ضمن تأثیر بر روند کمی و کیفی زندگی آن‌ها و بهبود مناسب‌ها و اوضاع اجتماعی شهر، موجب رشد و شرفایی استعدادها و پرورش خلاقیت‌ها و افزایش تعامل و مشارکت عمومی می‌شود.

در مکتب اسلام نیز تأکید بر این موضوع سانه‌ای به قدمت ظهور اسلام، تا به امروز دارد. تبیین و تدوین حقوق شهروندی در جامعه اسلامی از یک سو برجستگی‌های مکتب اسلام را بر سایر مکاتب و نظام‌ها نشان می‌دهد و از سوی دیگر، زمینه‌ای آشنایی شهروندان با وظایف و حقوق شان را فراهم می‌سازد.

در حقوق شهروندی آن چه مورد توجه قرار می‌گیرد ایجاد زمینه مناسب جهت به وجود آوردن جامعه، شهر و شهروندی سالم از جهت روحی، روانی، جسمی و اجتماعی است. این نوشتار، ضمن بررسی حقوق شهروندی در مکاتب مختلف و نظام‌های گوناگون و مقایسه‌ای آن‌ها با نظام مترقی اسلام، در حد توان به بحث از وظایف و حقوق شهروندی از دیدگاه اسلام پرداخته و آن‌ها را با دیگر نظام‌ها، به ویژه منشور سازمان ملل متحد و حقوق بشر، مقایسه می‌کند و منابع برگرفته از هر دو مکتب الهی و بشری را بررسی می‌نماید. امید است مورد توجه و عنایت ولی عصر ارواحنا فدا و پژوهش گران و فرهیختگان گرامی قرار گیرد.

این نوشتار در چهار فصل، سامان یافته است:

فصل اول، دارای یک بخش می‌باشد که به بیان تعاریف در بحث مفهوم شناسی حق اشاره

در فصل دوم با دقت بیشتری به بررسی نظام‌های مهم حقوقی پرداخته شده است. این فصل شامل چهار بخش می‌باشد که در بخش اول نظام‌های مهم حقوقی غیر اسلامی از جمله: سکولار، رومی، ژرمنی، کامن‌لا، سوسیالیستی و غیره معرفی می‌گردد. در بخش دوم با ورود به بحث نظام حقوقی اسلام مباحثی چون: تشکیل حکومت، حق حاکمیت از دیدگاه اسلام و متفکران مسلمان بیان می‌شود. در بخش سوم، به حقوق شهروندی در اسلام، به طور ویژه اشاره شده است و در بخش چهارم انسجام و پیوند در قوانین شهروندی اسلامی با استناد به ادله‌ی نقلی و عقلی و منابع فقهی اسلامی، مطرح شده و به نمونه‌هایی از توجه به حقوق شهروندی در قوانین اسلام اشاره شده است.

حقوق شهروندان به وظایف و مسؤولیت‌های شهروندان در قبال یکدیگر، در قبال دولت یا قوای حاکم و تکالیف یک شهروند می‌پردازد. اما حقوق شهروندی، از دیدگاه دین و مکتب اسلام مجموعه‌ی قوانین و مسؤولیت‌هایی است که شرع مقدس، برای پیشرفت و تعالی انسان (شهروند) وضع نموده و توسط پیامبر اعظم صلوات‌الله‌علیه و آله، به وسیله‌ی قرآن و حدیث‌های تبلور پیدا کرده است. لذا حقوق شهروندی، از لحاظ مرسوم جدید نبوده، بلکه قبل از ظهور اسلام نیز بشریت به آن پرداخته است. ولی از نظر محتوا، به علت پیچیدگی و پیشرفت جوامع بشری و هم چنین زندگی نوین و صنعتی، با وابستگی‌های مدرن، احکام و قوانین اسلامی نیاز به بازبینی و به روز رسانی پیدا نموده است.

با دقت نظر علمی در شناخت دقیق نیازهای بشری و ادعای امتون متعالی اسلام، حدیث‌ها و روایت‌های معصومان و به خصوص سخنان حکیمانه‌ی امیرالمؤمنین علی علیه السلام، در کتاب گهربار (نهج البلاغه)، حقوق شهروندی اسلامی قابل استخراج است. که با استفاده از منابع فقهی و فتاوی علمای اسلام و قوانین جمهوری اسلامی ایران در رابطه با حقوقی مانند حق حیات، حق آزادی، حق برابری و عدالت، حق دادخواهی عادلانه، حق محفوظ ماندن در مقابل سوء استفاده از قدرت، حق تأمین معاش، حق پیشرفت مادی و معنوی، حق متقابل حکومت در مقابل مردم و غیره می‌بایست کار تطبیق و به روز رسانی آن را انجام داد. که نگارنده، در این تحقیق در حد توان و وسع خویش در پی آن می‌باشد.

در فصل سوم ضرورت تحقیق در حقوق شهروندی، در اسلام مطرح شده است و در قالب سه بخش با موضوع‌های مفهوم آزادی، انواع آزادی‌های عمومی و آزادی‌های خصوصی، به استناد مفاهیم قرآنی و منابع فقهی، مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

ضرورت تحقیق در مقوله‌ی حقوق شهروندی از منظر دین و مولفه‌های اسلامی، از آن جهت حائز اهمیت است که در دنیای امروز یا همان عصر ارتباطات و نیاز مبرم به ارتباطات و تعامل‌ها، جوامع بشری بیش از پیش نمود پیدا کرده است. ارتباطات، وضع قوانین و مقررات خاصی را می‌طلبد که آن (حقوق شهروندی) اطلاق می‌شود. این قوانین در برگیرنده‌ی نیازهای بشری و حقوق و وظایف مردم می‌باشد و به علت گستردگی و ضرورت عدالت محوری این قوانین و توجه به ارزش‌های اسلامی، گزیریم از سرچشمه‌ی بی‌پایان وحی، که متصل به خالق انسان و مشرف به تمامی نیازهای او باشد، استنتاج و کمک بگیریم.

بر همین اساس تمامی قوانین و مقررات حقوق شهروندی، وقتی کامل و بی نقص است که از مبانی اسلام، برای زندگی بسری و دلسین انسان‌ها به آرامش و آسایش و رفاه برنامه‌ای جامع و کامل دارد. لذا تدوین این تحقیق، گرسه‌ای از این حقوق متعالی را بازگو کرده و با قوانین موجود در این زمینه تطبیق می‌دهد.

فصل چهارم به منابع حقوق شهروندی، اختصاص دارد که مشتمل بر سه بخش است. در بخش اول، مفهوم منابع حقوقی در نظام‌های غیر اسلامی و نظام اسلامی اشاره شده است. قانون، عرف، رویه قضایی و عقاید علمای حقوق، در نظام‌های غیر اسلامی و قرآن، سنت، اجماع و عقل در نظام حقوقی، اسلام به تفصیل در این قسمت مورد بررسی قرار گرفته است.

حقوق شهروندی، به لحاظ عام بودن قوانین و ارتباط متقابل مردم با حکومت و با یکدیگر و عدم ارایه‌ی سرفصل‌ها برای آشنایی شهروندان، با حقوق خود و عدم وجود تحقیقی جامع و مدرن با موضوع حقوق شهروندان در اسلام وقتی مفید فایده می‌گردد که موارد آن در تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

با رشد فزاینده‌ی جوامع، پیچیدگی قوانین حکومتی، تجمع انسان‌ها، پدید آمدن مسایل مستحدثه، ایجاد مشکل‌های عدیده، تطبیق آن با مولفه‌های اسلامی و تنظیم راهکارهای سریع در جهت رشد شهروندان به سمت تکامل و فراهم نمودن آسایش نسبی آنان موجب گردید که این تحقیق را ممتاز نماید.

با تحقیق و بررسی در قوانین موجود و کنار هم گذاشتن انواع حقوق و ارایه‌ی مبانی علمی، حقوق شهروندی در اسلام، موارد ذیل قابل استنتاج می‌باشد:

- تغییر نظریه‌های اندیشمندان غربی از مواضع ضد دینی شکل گرفته. از قرون وسطا به بعد و

جایگزینی اندیشه‌های ناب اسلامی، در خصوص نگاه به مقوله‌ی حقوق شهروندی.

- اثبات حقانیت دین اسلام و پاسخ‌گویی به تمامی خواسته‌های شهروندی.

ارایه‌ی دلایل ضعف منشور سازمان ملل، که آخرین و کامل‌ترین دستورالعمل برای اداره‌ی جهان می‌باشد. ولی با وجود این منشور و سازمان ملل، هر روزه شاهد ظلم و ستم و گسترش جنگ و تروریسم در جهان هستیم. چرا که این منشور ناکارآمد و ناقص وضع شده است، به طوری که اکثر قوانین و تراتی بین‌المللی (مانند حق و تو که امام راحل‌مان فرمودند: این قانون حق و تو از قانون جنگل بدتر است). این منافع اقلیتی خاص و تأمین قدرت‌های محدود وضع شده است، نه بر اساس عدالت و مساوات دینی.

این گونه تحقیق‌ها و بسط و گسترش آن در جامعه و دادن ایدئولوژی جدید و کامل از منظر دین هم می‌توان جامعه‌ی بشری را به سمت سعادت واقعی سوق دهد و هم روح یکتا پرستی در جهان گسترش یابد. ان شاء الله.